

Мари-Франс Иригоайен - „Моралният тормоз. Перверзното насилие във всекидневието“

Дребните перверзни актове са толкова обичайни, че изглеждат нормални. Отначало става дума за проява на неуважение, лъжа или манипулация. Понасяме всичко това, стига да не ни засяга пряко. После, ако социалната група, в която се появи такъв вид поведение, не реагира, то постепенно се изражда в перверзия с тежки последици за психологическото здраве на жертвите. Убедени, че няма да ги разберат, последните страдат мълчаливо.

Разрушителният морален тормоз съществува от край време в семейството, където остава скрит, и в предприятието, където го търпяхме през периода на пълната заетост, когато жертвите можеха да си позволят да напуснат. Днес те отчаяно се вкопчват в работата си за сметка на здравето си – и физическо, и психическо. Някои от тях все пак се бунтуват, случва се и да прибягнат до съда. Явлението започва да навлиза в медиите и това кара обществото да му обърне внимание.

В практиката ни на психотерапевти често изслушваме житейски истории, в които е трудно да се отдели външната от психическата действителност. Поразителното в тези разкази за страданието е, че си приличат. Онова, което пациентът мисли за единствено по рода си, всъщност е изживявано от много други хора.

Трудността в клиничната работа се състои в това, че всяка дума, всяка интонация, всеки намек, всичко е от значение. Отделно взети, подробностите изглеждат безобидни, но съвкупността им ги прави разрушителни. Жертвата е била въввлечена в убийствената игра и понякога сама е реагирала перверзно, както всички ние понякога правим, за да се защитим. Точно това дава повод да се говори – не справедливо – за съучастничество на жертвата с агресора ѝ.

По време на клиничната ми практика съм се убедила, че един и същи перверзен индивид възпроизвежда разрушителното си поведение при всички обстоятелства в живота си – на работното място, в двойката, с децата си. Тъкмо тази последователност в поведението искам да подчертая, защото съществуват индивиди, чийто път е осеян с трупове или недоубити жертви. Което ни най-малко не им пречи да заблуждават останалите и да изглеждат напълно приспособени към обществото.

Перверзното насилие в двойката

Перверзното насилие в двойката често бива отричано или му се придава баналния характер на обикновено доминиране. Психоаналитиците опростяват нещата и обявяват засегнатия партньор за съучастник в перверзното общуване или дори за отговорен за него. Подобно тълкуване означава да отречем силата на хватката, която парализира жертвата и ѝ пречи да се съпротивлява, да отречем мощта на атаката и сериозното психологическо въздействие на тормоза. Не е лесно да се установят агresiите. Те не оставят видими следи и свидетелите предпочитат да изтълкуват като обикновени конфликтни или любовни отношения между двама души с труден характер онова, което е всъщност неудържим опит за морално и дори физическо унищожение на единия от другия – понякога успешен.

Ще опиша няколко двойки в различни стадии от ескалацията на перверзното насилие, поради което разказите ми няма да са с еднаква дължина. Този процес продължава с месеци, дори с години, като жертвите постепенно осъзнават съществуването му, после се научават да се защитават и започват да трупат доказателства.

Влиянието

В двойката перверзен процес възниква, когато липсват чувства или, напротив, когато отношенията с любимия човек са прекалено интимни.

Прекалената интимност плаши. Точно затова обект на най-голямо насилие ще бъде най-близкият човек. Нарцистичният индивид използва цялото си влияние, за да задържи другия, но се бои от това, че другият е твърде близо и може да го обсеби. Ето защо налага отношения на зависимост, дори на притежание, като така проверява своето всемогъщество. Обзетият от съмнения и чувство за вина партньор не може да реагира. Неизреченото послание е: „Не те обичам!“, но за да не си тръгне другият, то е прикрито и действа по непряк начин. Партньорът трябва да остане, за да бъде непрекъснато фрустриран, като заедно с това му се пречи да мисли, за да не осъзнае какво става. Патриша Хайсмит описва този процес в едно свое интервю за в. „Монд“: „Случва се понякога хората, които най-много ни привличат или в които сме влюбени, да действат върху искрата на въображението като гумени изолатори“.

За да парализира партньора си, нарцистичният индивид го поставя в положение на неяснота и несигурност, като по този начин не се ангажира във връзка, която го плаши. Държи другия на разстояние и така се чувства в безопасност. За да не бъде обсебен от него, го принуждава да понася това, което сам не желае да понася. Задушава го, за да му е „на разположение“. В нормално функциониращата двойка партньорите взаимно насърчават нарцисизма си, дори ако понякога правят опити да наложат волята си, като единият се стреми да „затъмни“ другия, за да е сигурен, че играе главната роля. Не така стоят нещата при двойката, водена от нарцистично-перверзен индивид. Там съюзът е смъртоносен – очернянето, подмолните атаки са постоянно явление.

Подобен процес е възможен само ако партньорът проявява прекалено голяма търпимост, която психоаналитиците често тълкуват като израз на неосъзнато желание за извличане на полза, главно мазохистична. Ще видим, че това тълкуване е неточно, защото у някои такива партньори изобщо не се наблюдава склонност към самонаказване – нито преди, нито след връзката. То е и опасно, защото засилва чувството за вина у партньора и ни най-малко не му помага да потърси начин да излезе от ситуация, в която е вкаран принудително.

Причината за търпимостта много по-често може да се открие в семейната лоялност, която се изразява например в опити да се възпроизведе изживяното от единия родител или да се пощади нарцисизмът на агресора, да се изпълни нещо като самопожертвователна мисия.

Бенжамен и Ани са се запознали преди две години. По това време Ани изживява фрустрираща връзка с женен мъж. Бенжамен е влюбен и ревнува. Моли я да прекрати отношенията си с него и ѝ казва, че иска да се оженят и да има деца от нея. Ани скъсва, без много да се колебае, и заживява с Бенжамен, като запазва апартамента си.

От този момент нататък поведението му вече не е същото. Той става разсеян, безразличен, проявява нежност само когато му се люби. Ани иска да се обяснят, но той отрича, че се е променил. Тъй като не обича конфликтите, тя се опитва да изглежда весела, макар и насила. Ако случайно се ядоса на нещо, той като че ли не разбира и не реагира. А това я потиска още повече.

С времето отношенията им не се подобряват и Ани продължава да се чуди защо приятелят ѝ я отхвърля. Накрая Бенжамен признава, че нещо наистина се е случило – просто не можел да понася да я вижда така потисната. Тогава тя решава да лекува депресията си, която като че ли е причина за трудностите им, и се подлага на психотерапия.

Ани и Бенжамен имат еднакви професии, като тя е много по-опитна. Той често ѝ иска съвет, но не приема никаква критика: „Това не ми върши работа, писна ми, не разбирам

за какво говориш!“ Многократно използва идеите ѝ, като не признава, че му е помогнала. Нито веднъж не ѝ благодари.

Ако му обърне внимание на някоя грешка, се оправдава, като казва, че сигурно секретарката му е сбъркала. За да избегне разправиите, тя се прави, че му вярва. Бенжамен е много потаен – не споделя с нея как прекарва времето си, не ѝ говори за живота си, за работата си. Ани научава случайно – от приятели, които го поздравяват – че е издигнат на по-висок пост.

Бенжамен я лъже непрекъснато. Казва ѝ например, че се е върнал от командировка с еди-кой си влак, докато билетът, който не си дава труд да скрие, показва, че това не е вярно.

Сред хора се държи студено. На един коктейл се приближава до нея, стиска ѝ ръката, представя я: „Госпожица Х., работи еди-какво си“, след това я оставя съвсем сама. Когато по-късно тя му иска обяснения, измърморва нещо в смисъл, че бил много зает. Укорява я, че прекалено харчи, въпреки че сама изкарва прехраната си. Ще му се гардеробът ѝ да е празен и я принуждава да поставя на място пантофите си като малко момиченце. Подиграва я пред чужди хора за кутийките крем в банята: „За какво ли се плескаш с всички тия неща!“.

Ани се пита как да бъде мила с човек, който пресмята всичко – жестовете ѝ, думите ѝ, парите ѝ. Той не понася разговори за двойката: „Думата „двойка“ е допотопна!“. Отказва да поеме каквото и да е ангажимент към нея. Веднъж на улицата ги спира клоун, който иска да им покаже някакъв фокус, и го пита: „Това е жена ви, нали?“. Бенжамен не отговаря и се опитва да се измъкне. Обяснението на Ани: „Не можа да отговори, защото по този въпрос просто не мисли нищо. Не съм му нито жена, нито годеница, нито приятелка. Нищо не може да се каже по въпроса, защото е прекалено сериозен“.

Ако тя настоя да поговорят за двамата, той ѝ отвърща: „Мислиш ли, че сега е моментът!“.

И други теми са болезнени, например желанието ѝ да имат деца. Когато срещнат приятели с деца, тя се старее да не показва особен възторг, за да не би Бенжамен да помисли, че иска дете. Затова говори с неутрален тон, сякаш тези неща не са важни. Бенжамен иска да властва над Ани. Иска тя да е независима и да не разчита на него в материално отношение, но и да му бъде покорна. Иначе се плаши и я отхвърля. Когато са на вечеря с други хора и тя каже нещо, той съкрушено вдига очи към небето. Отначало тя си мисли: „Сигурно съм казала нещо тъпо!“ – и постепенно започва да си мери приказките.

Но откакто се подложи на психотерапия, се научи да не приема безрезервно критиките му, дори когато това поражда напрежение помежду им.

Двамата не спорят, само се карат, когато на нея ѝ дойде до гуша, когато чашата прелее. В такива случаи единствено тя се нервира. Бенжамен си придава учуден вид и казва: „Хайде сега, пак аз съм виновен!“. Тя започва да се оправдава: „Не казвам, че си виновен, исках просто да поговорим за това, което не е наред!“. Той като че ли не разбира за какво става дума и успява винаги да я накара да се усъмни в себе си и да се почувства виновна. Ако го запита какво не е наред, все едно че го обвинява. Не желае да я изслуша и приключва спора, или по-скоро ловко се измъква още преди да е започнал.

„Бих искала да ми каже какво у мен не му харесва, за да го обсъдим!“

Постепенно двамата спрели да говорят за политика, защото той не приемал аргументите ѝ и се оплаквал, когато тя е на друго мнение. Престанали да говорят и за професионалните успехи на Ани, тъй като Бенжамен не понасял да бъде засенчван.

Ани съзнава, че се е отказала от своите мисли, от своята индивидуалност от страх да не стане по-лошо. И постоянно се старее да направи всекидневието поносимо.

Понякога все пак реагира и заплашва, че ще си отиде. Той я възпира, като думите му съдържат двусмислено послание: „Искам връзката ни да продължи/Засега не мога да ти дам повече“.

А тя е толкова обсебена от него, че надеждата ѝ се възвръща при най-малкия знак за сближаване.

Ани усеща, че връзката им не е нормална, но тъй като е загубила ориентирите си, се чувства длъжна да закриля и оправдава Бенжамен, каквото и да направи. Знае, че той няма да се промени: „Или трябва да се приспособя, или да го напусна!“.

В сексуално отношение нещата не стоят по-добре, защото Бенжамен вече няма желание да се люби. Понякога тя се опитва да поговори с него по този въпрос:

– Не можем да продължаваме така!

– Не става по поръчка.

– Но какво да направим? Какво да направя аз?

– Не всяко нещо има разрешение! Ти искаш всичко да управляваш!

Когато се приближи до него и го целуне нежно, той ѝ облизва носа. Опита ли се да протестира, той отбелязва, че тя явно няма чувство за хумор.

Кое задържа Ани?

Ако Бенжамен беше някакво абсолютно чудовище, щеше да е просто. Само че преди той е бил нежен любовник. Щом сега е такъв, значи, нещо с него не е наред. И следователно може да се промени. Тя може да го промени. И тя очаква промяната. Надява се, че някой ден възелът ще се развърже и двамата най-после ще могат да общуват. Чувства се отговорна за промяната у Бенжамен – той не е понесъл депресията ѝ. Чувства се и виновна, че не е достатъчно привлекателна (веднъж той се пошегувал пред приятели с облеклото ѝ, което не било „секси“), не е достатъчно добра (веднъж той намекнал, че не е щедра), за да му угоди.

Казва си също, че да запази несъвършената си връзка, е все пак по-добре, отколкото да остане сама, защото веднъж Бенжамен ѝ заявил: „Ако се разделим, аз веднага ще си намеря някоя, но ти с твоя вкус към самотата цял живот ще бъдеш сама!“. И тя му повярвала. Въобразила си е – макар да знае, че е много по-общителна от него – че ако остане сама, ще се чувства потисната и ще съжалява за изгубеното. Ани знае също, че родителите ѝ поддържат незадоволителната си връзка от чувство за дълг. В родния ѝ дом насието винаги е присъствало, но прикрито, защото семейството ѝ не е назовавало нещата с имената им...